

Het esbatement van den appelboom

editie P.J. Meertens

bron

P.J. Meertens (ed.), *Het esbatement van den appelboom*. W.E.J. Tjeenk Willink, Zwolle 1965

Zie voor verantwoording: http://www.dbnl.org/tekst/_esb001esba02_01/colofon.php

© 2011 dbnl / erven P.J. Meertens

Inleiding

De Haarlemse sociëteit ‘Trouw moet Blijken’¹ bezit een aantal handschriften, afkomstig van de rederijkerskamer der Pellicanisten onder de zinspreuk ‘Trouw moet Blycken’, waaruit deze sociëteit ontstaan is. Voor het grootste deel zijn dit spelen van sinne, die in de loop der jaren omstreeks de overgang van de zestiende naar de zeventiende eeuw door de Pellicanisten zijn opgevoerd. De oudste vermelding van een opvoering, die we in deze handschriften vinden, is van 1578, de jongste van 1612. De spelen zijn voor een deel door een der factors van ‘Trouw moet Blycken’ zelf gemaakt, maar een aantal andere spelen is van andere kamers afkomstig, van de Haarlemse zusterkamer De Wyngaertrancken, van de Amsterdamse kamer In Liefde Bloeyende, van de Fonteynisten van Dordrecht en andere rederijdersgilden. Het afschrijven van elkaars spelen met de bedoeling, die op te voeren, was onder de rederijders algemeen gebruikelijk. Hoe dat in zijn werk ging is ons niet in bijzonderheden bekend, maar uit het feit dat zich in dit archief verscheidene esbatementen bevinden die duidelijk Zuidnederlandse trekken vertonen, blijkt dat men de spelen niet zelden van ver haalde.

1 Over deze kamer vindt men gegevens in A. van der Willigen, Aanteekeningen betreffende tot de rederijkerskamer: Trouw moet blijken, te Haarlem (Apolineum, bijdragen, de Nederduitsche taal, dichtkunst, welsprekendheid en fraaije letteren betreffende, 3 (1826), blz. 57-80); H.F. Waller, Geschiedenis van de rhetorikkamer ‘Trouw moet Blycken’ (Haarlem, 1904); O. van Lennep, Beknopte geschiedenis van ‘Trouw moet Blycken’ 1503-1922 (Haarlem, 1922). Een beredeneerde inhoudsopgave van de handschriften gaf C.G.N. de Vooy in Rederijdersspelen in het archief van ‘Trouw moet Blijcken’ (Tijdschr. voor Nederl. taal- en letterk., 45 (1926), blz. 265-286; 47 (1928), blz. 161-201; 49 (1930), blz. 1-25). Vijf spelen uit deze handschriften zijn uitgegeven in G. Kalff, Trouw moet blycken. Tooneelstukken der zestiende eeuw, voor het eerst naar de handschriften uitgegeven (Groningen, 1889). Een aantal andere spelen is sindsdien in publicaties en tijdschriften verschenen.

Het handschrift

Het Esbatement van den Appelboom komt voor in hs. B, dat verder alleen zinnespelen bevat. Het beslaat daarin fol. 119^f tot en met fol. 126^f. Dit handschrift is evenals twee andere geheel geschreven door de Haarlemse rederijker Goossen ten Berch, wiens zinspreuk 'Schout List en Erch' luidde. Over hem is weinig bekend. Ofschoon men zou veronderstellen dat hij factor was van de Haarlemse kamer, was hij dat waarschijnlijk niet¹. De spelen zijn soms pasklaar gemaakt voor een Haarlemse opvoering door naam en zinspreuk van de eigen kamer in de tekst in te vlechten, maar bij ons esbatement is dat niet het geval. De afschriften zijn niet gedateerd, maar het jaartal 1600, dat op de perkamenten band is aangebracht, komt overeen met het schrift. Klaarblijkelijk is dit het jaar waarin de afschrijver de in de band verzamelde stukken afschreef of dit afschrijven besloot.

Inhoud van het esbatement

De inhoud van het stuk is als volgt. Goet Ront, een man, schamel gekleed, en zijn vrouw Deuchdlijck Betrouwen, worden door het ongeluk achtervolgd. Hun geitje en hun kalfje zijn verdronken, de wolf heeft het lammetje opgegeten, de gans is in een vat met zemelen gesmoord en aldus zijn ze de bedelstaf nabij. Maar Deuchdlijck Betrouwen geeft, in tegenstelling tot haar man, de moed nog niet op. God zal uitkomst geven, gelooft zij. Ze hebben immers nog hun appelboom, de mooiste uit de hele buurt, en daarvan zullen ze kunnen leven. Het is alleen zo jammer, merkt Goet Ront op, dat hij over de weg hangt, zodat iedereen die passeert de appels kan plukken. Deuchdlijck Betrouwen heeft een onbeperkt vertrouwen in God: hij kan immers alles, hij kan wel maken dat de boom winter en zomer vruchten draagt. Is God zo machtig? vraagt Goet Ront. Dan kan hij ook wel bij ons komen als we hem dat zouden vragen. En inderdaad komt Ons Heer Godt bij het paar op bezoek, en Goet Ront vraagt

1 Vgl. C.G.N. de Vooy, t.a.p., Tijdschr. 47 (1928), blz. 161-162.

hem dat de appelboom het hele jaar door vol vruchten mag staan en bovendien dat wie er op klimt, er zal moeten blijven zitten tot hij, Goet Ront, hem vrij gelieft te laten. God verleent deze gunst en is dan opeens verdwenen. Als dan respectievelijk een marskramer, een jongeman en een jonge vrouw op de boom klimmen om appels te stelen, blijken ze er niet meer uit te kunnen komen. Als de Doot Goet Ront komt aanzeggen dat hij sterven moet, bedenkt deze dat de boom ook voor dit geval uitkomst kan brengen, en hij vraagt de Doot hem eerst nog een appel te brengen. De Doot is daartoe wel bereid, klimt eveneens in de appelboom en wordt eveneens vastgezet. Dan komt de Duivel haar - de Doot is hier vrouwelijk - zoeken, verontrust omdat er niemand op aarde meer sterft. Als hij op de boom klimt om haar te bevrijden, blijkt ook hij gevangen te zitten. Intussen hebben Goet Ront en Deuchdlijck Betrouwen in de gaten gekregen dat de Duivel ook in hun boom is geklommen, waarvan de slimme Goet Ront al evenzeer profijt zal trekken. Hij is bereid alle gevangenen vrij te laten, maar ieder moet een losprijs betalen. De Doot belooft hem dat hij nog veertig jaar zal mogen leven, de Duivel zal hem niet meer tot zonden verleiden, de marskramer laat hem zijn mars, de jongeman zijn tabbaard, het meisje haar mantel, en als ze dat allemaal plechtig en in koor beloofd hebben verbreekt Goet Ront de ban. Jonge Lustige en Ongereet Leven spreken samen met Onversadige tenslotte de epiloog uit.

Motief

Het motief waarop dit esbatement gebouwd is, is in de motieencatalogus van Aarne-Thompson¹ beschreven onder type 330. Het heet daar: The Smith outwits the Devil. Het is het motief van de smid die de duivel gevangen neemt door een list. Aarne-Thompson hebben daarvan twee verschillende typen vastgesteld: no. 330 A: The smith and the devil (death) en no. 330 B: The

1 The types of the folktale; a classification and bibliography. Antti Aarne's Verzeichnis der Märchentypen translated and enlarged by Stith Thompson. 2d revision. (FF Communications N: o 184) (Helsinki, 1961).

devil in the knap sack (bottle, cook). Maurits de Meyer, die het sprookje van de Vlaamse versies uit in het licht der Romaanse en Germaanse cultuurstromingen behandelde¹, voegde er nog twee andere typen aan toe: no. 330 C: De speler en de duivel, en no. 330 D: Vrouwtje Miserie. Hij deelt het Esbatement van den Appelboom onder no. 330 D in, noemt het daarvan de oudst bekende variant, maar spreekt nog liever van een prototype, omdat het meest karakteristieke motief van dit type, het eeuwig blijven ronddolen van Miserie op aarde, hier nog ontbreekt. Met alle andere 14 door hem onderzochte varianten van dit type 330 D (uit Frankrijk, Wallonië, Vlaanderen (waartoe De Meyer ook ons esbatement rekent) en Duitsland) heeft dit alleen gemeen dat aan de hoofdpersoon de gunst wordt verleend, dat niemand meer uit zijn boom kan komen zonder de wil van de eigenaar.

In zijn studie over ‘de vertelling van het smedjen’² heeft P. de Keyser de Griekse Hephaistos-mythe als het prototype van thema 330 aangewezen. De Meyer wijst er terecht op dat de - eveneens door De Keyser genoemde - Griekse sage van Sisyphos als een ander, zeker even belangrijk prototype kan gelden. In de mythe van Hephaistos is sprake van een stoel die alwie er op gaat zitten gevangen houdt. Van Sisyphos vertelt de mythe dat hij door zijn slimheid zelfs Thanatos, de Dood, gevangen nam, zodat er geen mensen meer stierven. Men kan het motief dat de mens de Dood te slim af is, echter als een archetype beschouwen en behoeft dan niet te zoeken naar de schakel die het Esbatement van den Appelboom met de Griekse mythen verbindt. Daarvoor is te minder aanleiding omdat de inhoud van het esbatement dermate ongecompliceerd is, dat men theoretisch zelfs aan de mogelijkheid zou kunnen denken van een eigen vinding van het motief. Waarschijnlijker is niettemin dat het een of andere middeleeuwse verhaal de grondslag van ons esbatement is geweest, al is dat verhaal dan tot dusver nog niet gevonden. Van de talrijke

- 1 Maurits de Meyer, Vlaamsche sprookjesthema's in het licht der Romaansche en Germaansche cultuurstromingen (Leuven, 1942), blz. 51-75: De smid en de duivel.
- 2 P. de Keyser, Van den Smit en den Duivel. ‘De vertelling van het smedjen’. Nederl. tijdschr. voor volkskunde, 32 (1927), blz. 99-107.

latere versies van Aarne-Thompson 330 is er geen die men met enig recht in direct verband met ons esbatement kan brengen. Wanneer het motief opnieuw door Nederlanders zal worden bewerkt, door Adriaen van de Venne in zijn *Sinne-vonck op den Hollandtschen turf* (1634), door Tollens in zijn *Philemon* (1844) of, in de tweede helft van de vorige eeuw, vooral door Vlamingen uit de volksmond wordt opgetekend¹, wijken deze teksten zozeer van het esbatement af, dat van enige invloed geen sprake kan zijn. Ook de vele varianten in alle mogelijke andere Europese talen² vertonen er alleen uit de verte verwantschap mee. Deze varianten zijn een overtuigend bewijs van de levenskracht van het motief. Nog in de jongste tijd heeft het thema, in een vrijwel even simpele vorm als die van het esbatement, de Amerikaanse schrijver Lawrence Edward Watkin de stof gegeven voor zijn roman *On borrowed times* (1937)³.

De personen

Goet Ront en Deuchdlijck Betrouwen zijn de beide hoofdfiguren van het esbatement. Uit het feit dat ze een geit, een kalf, een lammetje en een gans hadden, mag men afleiden dat ze boeren zijn, maar dan heel schamele. De man is klagerig, hij ziet geen uitkomst meer en gaat bij de pakken neerzitten. Goet Ront is een in dit verband weinigzeggende naam; van de rondbor-

- 1 Vgl. De Meyer, t.a.p., blz. 51-75; voor de bewerkingen van Van de Venne en Tollens ook: Maartje Draak, *Het verloop van het Nederlandse sprookje* (Amsterdam, 1960), blz. 9. -Een moderne bewerking van Tollens' *Philemon* tekende Drs. A.F. Vossen op in *Nederweert* (L) (Veldeke, 29 (1954), blz. 5-8; vgl. Tj. W.R. de Haan, *Een viertal volksprookjes uit Nederlands Limburg* (Neerlands volksleven, 11 (1960-1961), blz. 107-110).
- 2 Vgl. J. Bolte u.G. Polívka, *Anmerkungen zu den Kinder- u. Hausmärchen der Brüder Grimm, II* (Leipzig, 1915), no. 82: *De Spielhansel*.
- 3 De hoofdpersoon van deze roman is een oude man die na de dood van zijn vrouw de kleinzoon, die door de grootouders werd opgevoed, niet aan de hoede van een bigotte, gierige tante wil toevertrouwen. De voorwaarde daartoe is dat hij zelf blijft leven. Wanneer de Dood hem komt halen, weet hij hem listig op de appelboom te brengen, waaruit alleen zijn machtswoord hem kan verlossen. Tenslotte lokt de Dood het jongetje bij zich in de boom en laat hem er dan uitvallen, zodat het kind verlamd is. Eerst dan stemt de grootvader erin toe, de Dood vrij te laten om hem en zijn kleinzoon beide met zich mee te voeren. Paul Osborne heeft van deze roman een dramatische bewerking gemaakt: *On borrowed time; comedy in two acts* (1942).

stigheid van deze man bemerken we in het spel niets. Zijn vrouw houdt er de moed in, zij heeft geloofsvertrouwen en daaraan ontleent zij dan ook haar naam. Als God hun het gevraagde toestaat, dan doet hij dat terwille van hun ‘deuchdlijck betrouwen’ (vs. 155). Maar als zij de Duivel ziet, zinkt haar de moed in de schoenen en dan is het de beurt aan Goet Ront om haar moed in te spreken.

Of met Ons Heer God God de Vader dan wel Jezus bedoeld wordt, is niet helemaal duidelijk. Vóór hij zich manifesteert spreken Goet Ront en Deuchdlijck Betrouwen over hem als over de almachtige Schepper, maar als Goet Ront opmerkt dat hij ‘oock arm plach te sijnne’ (vs. 140), denkt hij daarbij natuurlijk aan Jezus. Dat God de Zoon en niet God de Vader bedoeld is, is echter te meer waarschijnlijk wanneer men bedenkt dat de eerste menigmaal, de tweede daarentegen maar zelden op het rederijkerstoneel verschijnt. De Middeleeuwen maakten weinig onderscheid tussen de eerste en de tweede persoon der Drieëenheid. Ons Heer verschijnt opeens en verdwijnt even plotseling, zoals men van hem mag verwachten.

In Donversaedige, een marskramer, is zoals de naam al zegt de begeerlijkheid of de hebzucht uitgebeeld; hij verslindt de appels dan ook ‘dat (hem) die tanden croocken’ (vs. 194) en steekt er bovendien zijn boezeroen mee vol (vs. 197). In Ongereet Leven en Jonge Lustige moeten we de representanten van de jeugdige losbandigheid zien. Geen van drieën wordt overigens als onsympathiek voorgesteld: de toeschouwers zullen in hen zichzelf herkend hebben voorzover ze enige zelfkennis bezaten, en daarom toegefelijk hebben gestaan tegenover deze al te menselijke eigenschappen die zij in hun namen symboliseerden. Ongereet Leven en Jonge Lustige vervullen bovendien enigermate de rol van de sinnekens; bij hun opkomen zeggen ze een rondeel (vs. 206-213) en samen met Donversaedige spreken ze de epiloog uit (394-404). De Dood en de Duivel zijn beide ietwat komische figuren (maar toch ook weer huiveringwekkend), met menselijke trekken¹.

1 Een komische of belachelijke rol van de duivel is in het rederijkerstoneel zeldzaam; vgl. W.M.H. Hummelen, *De sinnekens in het rederijkersdrama* (Groningen, 1958), blz. 374.

Merkwaardig is dat de Duivel van de Dood spreekt als van een vrouw (vs. 306-308):

Borra, waer mach die doot sijn?
 Na haer moet mijn verlangen groot sijn.
 Mach sij vander alven op gesopen sijn?¹

De Dood heeft zin in appels. Hij staat in dienst van de Duivel, die hem dan ook gaat zoeken als hij zijn taak niet blijkt te verrichten. Deze duivel is niet Lucifer, want wanneer hij gevangen blijkt te zitten, zegt hij dat Luijcefer wraak zal nemen (vs. 311-312). Donversaedige en Goet Ront spreken van hem als van de vijant (vs. 329 en 346). Ongereet Leven begint het Veni, Creator Spiritus te bidden als hij hem ziet (vs. 331) en gebruikt even later (vs. 334) enkele beginwoorden van Latijnse kerkgezangen als bezweringsformule; misschien wilde de dichter daarmee de meer geciviliseerde jongeman uit de stad typeren, waar het ‘ongereet leven’ immers meer thuis is dan op het platteland.

Opvoering van het esbatement

Over een eventuele opvoering van het esbatement is niets bekend. In het handschrift van ‘Trou moet Blycken’ wordt daarover niet gesproken, in tegenstelling tot een aantal andere spelen uit deze verzameling. ‘Trou moet Blycken’ gaf doorgaans opvoeringen op de Grote Markt van Haarlem, op een stelling in de open lucht, die waarschijnlijk vóór het stadhuis opgeslagen was, en wel op Pinkstermaandag, op Sint Jan, op Sint Janskermis (25 juni) en ook wel op Kerstdag. Een esbatement werd doorgaans 's avonds opgevoerd, nadat 's middags een ernstiger spel van sinne vertoond was.

Voor het Esbatement van den Appelboom kon een eenvoudig decor volstaan; het enige theaterstuk dat men nodig had was een boom - de toeschouwers zullen wel geen appelboom geëist heb-

1 Vgl. hierover L.C. Michels, Nog een getuigenis van Madocs droom (De Nieuwe Taalgids, 45 (1952), blz. 335) (= L.C. Michels, Filologische opstellen, I (Zwolle, 1957); blz. 22). Vgl. nog vs. 298: dat ick der doot dus ben ontgaan.

ben - en waarschijnlijk zal men daarbij gebruik hebben gemaakt van een der bomen die op de Markt stonden, door het toneel daaromheen op te slaan. Bomen waren op het middeleeuwse en latere toneel geen zeldzaamheid; in de Eerste Bliscap van Maria was de Paradijsboom opgesteld, in het abel spel van Lanseloet klaagt Sanderijn onder een egelantier, en van de Leidse rederijker Jacob Duym weten we dat hij echte bomen gebruikte voor zijn stukken.

Herman Teirlinck heeft van het Esbatement van den Appelboom een moderne Nederlandse bewerking gemaakt, in proza, die zich dicht aan de originele tekst houdt. Het stuk is in 1938 in Brussel enkele malen gespeeld in de Koninklijke Vlaamse schouwburg voor leerlingen van middelbare scholen, en sindsdien ook elders in Vlaams-België ettelijke keren door liefhebberijtoneelgezelschappen opgevoerd. In 1951 werd het te Mechelen als poppenspel gespeeld. In 1958 verscheen de tekst van Teirlinck in druk¹. In 1952 heeft een amateurgezelschap, het Gelders Klassiek toneel, het spel twee keer opgevoerd in de aula van het Canisiuscollege te Nijmegen en in 1953 op de Grote Markt aldaar ter gelegenheid van de ingebruikneming van het herstelde stadhuis. In 1958 heeft een groep studenten van Prof. Dr. L.C. Michels het op de huldigingsavond bij zijn afscheid opgevoerd. Het Zoldertheater te Leiden, een amateurgezelschap van Leidse studenten, gaf er op 14, 21 en 28 februari 1963 een opvoering van. Waarschijnlijk is deze opsomming van moderne opvoeringen allerminst volledig.

Karakteristiek van het esbatement

Het spel wordt in het opschrift aangeduid als een esbatement. Het is, zoals al werd opgemerkt, het enige esbatement dat in hs. B voorkomt. Onder het begrip esbatement verstonden de Zuidnederlandse en in navolging van hen later ook de Noordnederlandse rederijkers allerlei spelen die geen spelen van sinne waren

1 Herman Teirlinck, Het esbatement van de appelboom. -Het Poppenspel, 8 (1958), nr. 1, blz. 1-11.

en die de bedoeling hadden, het publiek prettig bezig te houden. Het Esbatement van den Appelboom is weliswaar een spel dat op de lachlust van de toeschouwers zal hebben gewerkt, maar dat aan de andere kant toch ook weer te ernstig was om het een klucht te noemen. Er komen kluchtige scènes in voor; men kan zich zonder enige moeite indenken hoezeer er elke keer als een dergenen die de boom beklimmen tot de ontdekking kwam dat hij gevangen zat, een lachsalvo zal zijn opgegaan uit de toekijkende menigte. Maar de aandachtige toeschouwer zal het niet ontgaan zijn dat aan dit esbatement toch een diepere gedachte ten grondslag lag: het Godsvertrouwen dat niet beschaamd wordt voor degene die ervan doordrongen is. De verschijning van Ons Heer zelf op het toneel is trouwens al reden genoeg om het esbatement niet als een klucht te kwalificeren.

Naar de wijze van het spel van sinne dragen de personen symbolisch-allegorische namen die hun eigenschappen kenmerken en die hen tegelijk tot representanten van menselijke deugden en ondeugden maken en hun het individuele karakter ontnemen. De allegorie blijft overigens tot de namen beperkt; een spel van sinne is het esbatement allerminst.

De structuur van het verhaal is uiterst simpel, vooral wanneer men die vergelijkt met de andere zoveel ingewikkelder varianten van Aarne-Thompson, type no. 330. Daarin is doorgaans sprake van een persoon (een smid) die om zijn (aan God of anderen) betoonde gastvrijheid of een andere dienst beloond wordt met de gave, iemand op een boom, in een stoel of anderszins te kunnen vastzetten, en met behulp waarvan hij dan de duivel verschalkt. In ons esbatement is nauwelijks sprake van gastvrijheid verlenen; God komt niet als gast, maar als geroepene, omdat hij het woord van Deuchdlijck Betrouwen waar wil maken, dat waar men van hem spreekt, hij zelf aanwezig is (vs. 117-118). Ook kan men bezwaarlijk spreken van een beloning voor gastvrijheid of een andere bewezen dienst; de beloning geldt alleen het ‘deuchdlijck betrouwen’ (vs. 155).

Het verhaal is naïef, en naïef is ook de gedachtengang die er aan ten grondslag ligt. In een sprookje ontbreekt nu eenmaal de

logica. Dit esbatement, zelf op een sprookje berustend, bevat bovendien enkele elementen buiten het eigenlijke verhaal om, die eveneens in de sprookjessfeer liggen. Zo wanneer Deuchdlijck Betrouwen opsomt wat God zo al zou kunnen doen (vs. 105-110): hij zou van twee wanten twee jonkers te paard kunnen maken en van een gebarsten melkkan een juffrouw op een wagen, maar ook zou hij het appeltaartjes kunnen doen regenen. Een sprookje waarin een van deze motieven voorkomt is mij niet bekend, maar onwillekeurig denkt men aan de petemoei van Assepoester, die althans in de tekst van Charles Perrault uit een pompoen een koets, uit muizen paarden en uit een rat een koetsier maakt. Het doen regenen van appeltaartjes herinnert ons aan Luilekkerland. Eveneens is men geneigd aan sprookjes te denken wanneer de Duivel in zijn monoloog bij zijn opkomen zichzelf afvraagt of de Dood ‘vander alven opgesopen’ mag zijn, of in een muizenhol is gekropen (vs. 308-309). L. Peeters¹ denkt bij deze alven aan het feestvierende volk van de elvenheuvels in het Keltische verhaal (uit de 8ste eeuw) van de zeereis van Connla, wat mij wat ver gezocht lijkt. Maar in elk geval blijkt uit deze plaats dat de dichter alven kende en verhalen had gehoord over hun bloeddorstigheid - al doet het ons dan wonderlijk aan, te veronderstellen dat de alven juist de bloedeloze Dood als slachtoffer zouden hebben gekozen. Althans bij name bekend is dan tenslotte het eveneens door de Dood ter sprake gebrachte verhaal van Madocs droom (vs. 316). De dichter moet het niet, als wij, alleen van naam gekend hebben, wat hieruit blijkt dat zijn zinspeling op het verhaal ons ontgaat. Van de naam Madoc heeft hijzelf of de afschrijver de duivelsnaam Modecex (vs. 339: Modecax) gemaakt. Kende hij die uit Mariken van Nieumeghen?²

1 Vgl. L. Peeters, Willem's Madoc (Leuvense bijdragen, 48 (1959), blz. 93-107) en de aant. bij vs. 316.

2 Vgl. over deze duivelsnaam de noot bij vs. 316.

Versbouw

De versbouw van het esbatement vertoont het bekende ritme van het rederijkersvers, waarbij de lettergrepen niet geteld worden. De verzen hebben doorgaans vier heffingen, maar er zijn er ook met vijf. Daarentegen hebben enkele regels minder, sommige zelfs maar twee heffingen (vs. 6, 87, waar ik echter een hiaat in de tekst veronderstel, 160, 163, 191, 205, dat men echter ook wel met vier heffingen kan lezen).

Het esbatement heeft overal gepaard rijm, behalve in de drie rondelen die het bevat (vs. 1-8, 206-213 en 257-264). Deze rondelen, alle drie van acht regels, hebben hetzelfde rijmschema (a b a a b a b). Het rijm is doorgaans zuiver; een assonerend rijm komt maar twee maal voor (vs. 153-154: *sitten sal: listen al*; vs. 389-390: *binnen: climmen*). Drie maal komen drie rijmende regels achter elkaar voor (vs. 70-72, 159-161, 382-384). Ik heb aan de mogelijkheid gedacht vs. 160 en 161 tot één regel te maken (dus met binnenrijm), maar het bezwaar daartegen was dat deze regel dan zes heffingen zou krijgen, wat nergens anders in dit esbatement voorkomt. Nu is vs. 160 met zijn twee heffingen wel kort, maar dergelijke korte verzen komen dus meer voor.

Dubbelrijmen vindt men in vs. 12-13, 44-45, 48-49, 52-53, 56-57, 129-130, 149-150, 153-154 (onzuiver), 176-177, 251-252, 253-254, 306-307, 308-309. Middenrijm komt drie keer voor, in vs. 5, 176 en 178.

Taal en spelling

Het esbatement is geschreven in de Vlaams-Brabantse rederijkerstaal van omstreeks het begin der 16de eeuw, die gekenmerkt wordt door een vrijmoedig gebruik van literaire vormen die onder de rederijkers algemeen gangbaar waren. Dit maakt het moeilijk de plaats van herkomst te ontdekken. Bovendien moeten we er rekening mee houden dat het Haarlemse handschrift een afschrift is, waarin de Haarlemse afschrijver allicht

bepaalde vormen aan zijn eigen (Noord-) Hollandse dialect zal hebben aangepast. Dit zal het geval zijn met *geijttgen* (vs. 18 en 20), *appeltaertgens* (vs. 141) en *stoeltgen* (vs. 159) naast een aantal andere diminutiefvormen op *-ken*, *off* (vs. 99) naast zes *aff*-vormen, *ock* (vs. 102), *soudent* (vs. 392) naast een aantal vormen waarin de intervocalische *d* tot *w* geworden is. Ook heeft hij misschien in vs. 48 *streck* (: *gebreck*) in *strick* veranderd. Doorgaans heeft hij zich echter aan de Vlaams Brabantse rederijkerstaalvormen gehouden, ook in de spelling (b.v. *brouck* vs. 335).

Als *hij vil* (vs. 80) geen verschrijving is, is het een typisch, maar zelden voorkomende Brabantse vorm. Datzelfde geldt voor de spelling *wije* (= wie, vs. 194) en misschien ook voor *tgemacht* (= het maakt, vs. 54), aangenomen dat men deze vorm mag vergelijken met Brabantse werkwoordsvormen als *hij doet* (= doet het), *gaget* (= gaat het) e.d., wat ik met grote aarzeling stel. Dergelijke vormen pleiten voor een Brabantse herkomst van het spel.

Wat het vocabularium betreft is er maar één woord dat men geografisch kan begrenzen, nl. *wuijken* (vs. 23, 25 en 31), dat ik alleen uit Zeeuwse bronnen ken¹ en op grond waarvan ik het indertijd niet onwaarschijnlijk achtte dat het spel van een Zeeuwse kamer afkomstig zou zijn, waarvoor dan de Reimerswaalse kamer in aanmerking kwam.

In vergelijking met andere rederijkersspelen zijn de Franse rederijkerswoorden in dit spel betrekkelijk gering in aantal.

Opmerkelijk is het veelvuldig gebruik van *nooit* gevolgd door een comparatief of door *dus*, *zo* of *zulk*: *noijt so wee te moe* (vs. 2 en 8), *noijt dus ontstelt* (vs. 24), *noijt meerder melodije* (vs. 156), *noijt meer leets* (vs. 178), *noch noijt so verlagelt* (vs. 200), *noijt schoonder appelen* (vs. 210), *noijt beter sap* (vs. 229), *noijt quader cueren* (vs. 246), *noijt sulcken dangier* (vs. 268), *noijt so verschrickt* (vs. 327), *noijt so bevreest* (vs. 327), *noijt so vergruwelt* (vs. 333), *noijt sulck abuijs* (vs. 346)².

1 Vgl. aant. bij vs. 23.

2 Vgl. voor andere plaatsen F.A. Stoett, *Drie kluchten uit de zestiende eeuw* (Zutphen, 1932), blz. 88.

De herkomst van het esbatement

Uit vs. 398 blijkt dat het esbatement afkomstig is van een kamer die zich de Corenbloem noemde -tenzij men aanneemt dat het slot van het spel veranderd of toegevoegd is. Er zijn vier kamers van deze naam bekend: Het Corenbloemken (zinspreuk: Ieucht sticht vruecht) te Brussel, De Korenbloem te Ieper (zinspreuk: Lichtgelaen), De drie Korenbloemkens te Reimerswaal (zinspreuk: In minnen versaemt) en De Corenbloem te 's-Gravenhage (zinspreuk: Met geneuchten)¹. Uit hetgeen ons van de geschiedenis van deze kamers bekend is, blijkt niets over de herkomst van het spel. Dr. Fr. Kossmann heeft op de in vs. 401 verborgen zinspreuk van de Haagse kamer gewezen², de enige die ik indertijd op grond van de zuidelijke taal van het stuk van het auteurschap had menen te mogen uitsluiten. De Haarlemse rederijders hebben natuurlijk betrekkingen onderhouden met de broeders uit het zo dichtbijgelegen 's-Gravenhage, die dan ook in 1606 deelnamen aan het Haarlemse rederijdersfeest dat in dat jaar werd gehouden. Hoewel de taal van het spel in geen enkel opzicht Zuidhollands aandoet, moet men op grond van de vermelding van de zinspreuk toch wel ernstig denken aan een Haagse herkomst van het spel. Men zou kunnen denken aan een uit Vlaanderen of Brabant uitgeweken rederijker, die lid van het Haagse gilde is geworden en het spel geschreven heeft. Natuurlijk is de zegswijze *met geneuchten* zo gewoon, dat men ze in vs. 401 als toevallig kan beschouwen en er dus geen zinspreuk in behoeft te zien. Maar een sterk argument is dat niet.

Voor de Reimerswaalse kamer pleit het zojuist genoemde *wuijken* en misschien ook de naam van de hoofdpersoon *Goet Ront*, immers van ouds -maar ik ken geen oudere bewijsplaats dan uit 1574- de aanduiding van de Zeeuw. Ook dit argument

- 1 G.D.J. Schotel, *Geschiedenis der rederijders in Nederland* (Rotterdam, 1871), II, blz. 291, noemt nog een kamer De Korenbloem te Waasmunster (zinspreuk: Zonder erg), maar dit schijnt op een vergissing te berusten.
- 2 Fr. Kossmann, *Rhetorische kleinigheden*. 1. De Haagsche 'Corenbloem'. (Tijdschr. voor Nederl. taal- en letterk., 47 (1927), blz. 32-33).

is echter niet doorslaggevend. Wat de taal betreft is er geen enkel argument dat tegen een Zeeuwse herkomst pleit.

Ditzelfde geldt voor de Brusselse en de Ieperse kamer. Ik noemde al enkele taalvormen die voor een Brabantse, d.i. in dit geval dus Brusselse herkomst pleiten. Van de vier bovengenoemde kamers was de Brusselse zeker de belangrijkste en de bekendste; het is de kamer die o.a. de zeven Bliscappen van Onser Vrouwen opvoerde.

Wat de herkomst van het esbatement betreft durf ik dus geen mening uit te spreken.

Verantwoording van de tekst

In de oorspronkelijke uitgave van dit esbatement¹ heb ik elk hemistichon als een regel opgevat. In deze vorm bevat het spel 499 regels. De afschrijver die onderaan de tekst mededeelt dat het 515 regels telt, heeft zich dus verteld, wat niets bijzonders is, of heeft dit gegeven uit het oorspronkelijke hs. overgenomen zonder het te controleren, wat ons evenmin behoeft te verwonderen. Daarnaast bestaat dan nog de mogelijkheid dat het origineel inderdaad 515 regels telde, maar dat er bij het (herhaaldelijk?) afschrijven 16 verloren zijn gegaan.

In deze nieuwe uitgave heb ik er de voorkeur aan gegeven, de hemisticha bij elkaar te voegen, zodat elke regel op een rijmwoord eindigt. In deze vorm bevat het esbatement 404 regels. Ik heb elke vijfde regel genummerd.

Op enkele plaatsen is de tekst corrupt. In vs. 3 ontbreekt *terstont*, in vs. 14 *mach* of een ander woord, in vs. 87, als ik mij niet vergis, het eerste deel van de regel, die ik vrij willekeurig met *ende volherdt* heb aangevuld, in vs. 93 ontbreekt *sijn* (of *wesen*), in vs. 119 *wij*, in vs. 272 *sult* (of *moet*), in vs. 362 *ghij*. Al deze ontbrekende woorden heb ik in de tekst tussen vierkante haken ingevuld. Datzelfde deed ik op verscheidene plaatsen met

1 P.J. Meertens, Het esbatement van de Appelboom. Een volksvertelsel omgewerkt tot esbatement (Tijdschr. voor Nederl. taal- en letterk., 42 (1923), blz. 165-193).

ontbrekende letters. Andere fouten zijn in de tekst verbeterd, maar dan telkens aan de voet van de bladzijde gesignaleerd. Vs. 221 (*sonder quellagie ende eet appelen halve*) leek aanvankelijk onverklaarbaar, totdat Prof. Asselbergs me erop wees dat *halve* als een afschrijversaanduiding moet worden opgevat, die te kennen geeft dat de helft van het vers ontbrak. De afschrijver heeft het vers aangevuld, maar daarbij de tweede helft vóór de eerste geplaatst.

De namen der ‘personages’ zijn in het handschrift meestal afgekort (*Goet, Deuch, Donversa, Jong, Onge* enz.). Ik heb deze afkorringen aangevuld en in de spelling van deze namen eenheid aangebracht. In die gevallen waarin de afschrijver de ‘meersman’ met de naam *Onversaecht* heeft betiteld, heb ik dit stilzwijgend in *Onversadige* verbeterd. De schaarse interpunctie van de tekst is zonder systeem aangebracht; ik heb deze gemoderniseerd zonder daarvan verantwoording af te leggen. Ook wanneer de aanduiding van het dubbelrijm ontbrak heb ik die stilzwijgend ingevoegd.

De bladzijden van het handschrift zijn links in de marge aangegeven.

Tussen de tekst zijn drie illustraties geplaatst. Twee daarvan (tgr. blzn. 41 en 44) zijn door de heer C.D.H. Dijkhoorn genomen van de opvoeringen door de Leidse studenten, de derde (tgr. blz. 49) is door Stone (Brussel) gemaakt van de opvoering van de bewerking die Herman Teirlinck van het esbatement heeft geschreven. De illustratie op de omslag is eveneens van de heer Dijkhoorn.

Tenslotte dank ik het bestuur van de Haarlemse sociëteit ‘Trouw moet Blijken’ voor de mij verleende toestemming, dit spel uit te geven, Prof. Dr. W. Asselbergs, die mij een aantal waardevolle op- en aanmerkingen toezond, en Prof. Dr. P. Minderaa, die als supervisor van deze tekstitgave niet tevergeefs er zijn wakend oog over heeft laten gaan.

*

[Het esbatement van den appelboom]

⁺ Hier begint een fraij esbatement
van den Appelboom genaempt.
Volgen de personages daer van.

⁺119r.

- 1 GOET RONT, *een man schamel gecleet.*
- 2 DEUCHDLIJCK BETROUWEN, *twijff.*
- 3 ONS* HEER GOD.
- 4 DONVERSAEDIGE, *een meersman.*
- 5 ONGEREET LEVEN, *een jongelinck.*
- 6 JONGE LUSTIGE, *een joffvrou*
- 7 DE DOOT.
- 8 DIE DUVEL.

* *Personages: 3 Hs. Oons.*
Personages 4 meersman: marskramer.
5 Ongereet: ongeregeld.

*

GOET RONT [*eerst*]

Ou Deuchdlijck Betrouwen.

DEUCHDLIJCK BETROUWEN

Wadt segdij Goet Rondt?

GOET RONT

Compt voort, mij en was noijt so wee te moe.

DEUCHDLIJCK BETROUWEN Weest niet vervaert, ick come [*terstont*].**GOET RONT**

Ou* Deuchdlijck Betrouwen.

DEUCHDLIJCK BETROUWEN

Wadt seght ghij Goet Rondt?

5

GOET RONT

Tis al ramspoet // dat Godt ons doet // en jont.

DEUCHDLIJCK BETROUWEN

Jae lieff man hoe?

GOET RONT

Ou Deuchdlijck Betrouwen.

DEUCHDLIJCK BETROUWEN

Wadt segdij Goet Rondt?

*

4 Hs. Oou.

5 *jont*: vergunt.

*

GOET RONT

Antwoort, mij en was noijt* so wee te moe.

DEUCHDLIJCK BETROUWEN

Wadt let u, lieff man?

GOET RONT

Al dat ick doe
 10 gaet mij voorwaerts so gelucken schrap
 + alst in droeffheden. Wadt baetet geclapt?
 Mij dunckt mij den moet geheel ontsoncken // is.

+119v.

DEUCHDLIJCK BETROUWEN

Wacharmen, waerom?

GOET RONT

Om dat ons geijttgen verdroncken // is
 Lief wijff, ick wel [mach] claegen en carmen.

DEUCHDLIJCK BETROUWEN

15 Verdroncken segdij?

GOET RONT

Jae lacen wacharmen,
 sij is verdroncken met onse jonge kalve
 inde gracht int velt.

DEUCHDLIJCK BETROUWEN

Ons harten salve
 is dan verdroncken en ter neder geworpen.
 Eijlaecij, men en vandt in geenen dorpen
 20 sulck melcxken als ons geijttgen brochte.

*

8 Hs. noch.

9-11 Deze plaats is duister en kennelijk corrupt. De bedoeling moet wel zijn: Alles wat ik doe loopt op droefheid uit.

11 *geclapt*: (erover) gesproken.

13, 15 *wacharmen*: wee mij arme.

17 *gracht*: sloot; *salve*: zalf.

*

GOET RONT

Eij geijtken, u melcxken wast datmen sochte.
Ghij sult so beclaecht sijn.

DEUCHDLIJCK BETROUWEN

Dats goet om weeten.

GOET RONT

Ende* Wuijtken met de belle is oock gegeten
vanden wolff, ick en was noijt dus ontstelt.

DEUCHDLIJCK BETROUWEN

25 Is Wuijtken gegeten?

GOET RONT

Jae hij.

DEUCHDLIJCK BETROUWEN

Eijlacij, mijn hert dat smelt.
Ick en hoor[d]e noijt van sulcken abuse.

GOET RONT

Jae, en ons ganse is in een vadt met gruse
versmoort, dus ben ick halff tenden* rade.

DEUCHDLIJCK BETROUWEN

30 Godt segen ons! Eijlacij, dats groote schaede.
Is Aelken versmoort? ghij sout mij verlenen.
En Wuijtken verbeten? daer moet ick om wenen
dat ons beesten dus verliesen tlijff.
Ochharmen, ocharmen.

*

23 Hs. Eende - 28 Hs. tendim.

23 *Wuijtken*: naam van een lammetje. Zie aant.

26 *abuse*: vreemde, wonderlijke zaak.

27 *gruse*: zemelen.

30 *Aelken*: naam van een gans. Zie aant. *verlenen*: verleeën, verleen, d.i. verdrietig maken?

Of moet men *verbenen*: verbijsteren lezen?

31 *verbeten*: doodgebeten.

*

GOET RONT

Och verkooren wijff,
wij sijn pladt tot ongeluck geboren.

DEUCHDLIJCK BETROUWEN

35 Wij moeten verduhdich sijn.

GOET RONT

⁺ Tis al verloren.

Wij moeten eeuwichlijck van deuren tot deuren
om ons broot gaen.

+120r.

DEUCHDLIJCK BETROUWEN

Eij wilt niet treuren,
wij hebben noch goets genoch te wensche.

GOET RONT

Wij sijnt al bijster.

DEUCHDLIJCK BETROUWEN

40 Ke swijcht, arm mensche,
Godt en sal sijn vriendenkens niet vergeten.

GOET RONT

Maer wadt sullen ons kindekens eeten
als Metken doot is die dat soet melckxken gaff?
Sij sterven van hongere.

DEUCHDLIJCK BETROUWEN

Ja wadt segdij hier aff?

45 Godt en maeckte noijt mont hij en gaffer //aes* // toe
en verleent Godt broot hij verleenter kaes // toe.
Dit moetmen vast in uwer herte houwen.

*

44 Hs. aex.

34 *pladt*: ronduit, geheel en al.

37 *om broot gaen*: bedelen.

38 *te wensche*: naar wens.

39 *bijster*: kwijt (van alle hulp verstoken); *ke*: bastaardvloek (uit Christus).

42 *Metken*: naam van een geit. Zie aant.

44 Zie aant.

*

GOET RONT

Ick ben Goet Rondt.

DEUCHDLIJCK BETROUWEN

Ende ick Deuchdelijck Betrouwen.

Al mocht u quade fortuijne in strick // hebben,
daer ick ben en suldijs geen gebreck // hebben.

50 Godt salt al beteren, slaet dies wel goom.

Wij hebben noch eenen schoonen appelboom,
die schoonste die verre off naer // is,
met appelen gelaeden.

GOET RONT

Ick kenne dattet waer // is.

55 Tgemacht elcker een luste diet siet,
de schoonheijt des booms.

DEUCHDLIJCK BETROUWEN

En treurt doch niet.

Onsen boom sal ons de cost wel waert // sijn,
want sijn* appelen van elckeen begaert // sijn
om dat sij soo deuchdlijck sijn van smaecke.
Hij sal ons rijck maecken.

GOET RONT

Maer een saecke

60 meshaecht mij, daer ick druck in vaete,
dat onsen appelboom hangt over straete.

Dan comen die lieden die achter wegen gaen

*

57 Hs. sij.

50 *slaet dies wel goom*: let daar wel op. Contaminatie van goom nemen en acht slaan; ook in Mariken van Nieumeghen,

20: *Hoort kint, slaet mijnder woorden goom*.

53 *Ick kenne*: ik weet.

54 *Tgemacht*: het maakt, het bezorgt.

57 *begaert*: begeerd.

60 *daer ick druck in vaete*: waarover ik bedrukt ben.

62 *die achter wegen gaen*: die langs de weg lopen.

*

65 als sij* die appelen daer op sien staen
en climmen op ten boomen heel onzedelijck
en nemen die appelen*.

DEUCHDLIJCK BETROUWEN

Dat is onredelijck.

GOET RONT

+ Sij breecken onsen tuijn geheel en al
ende schudden den appelboom.

+120v.

DEUCHDLIJCK BETROUWEN

Dats groot ongeval*.

GOET RONT

70 Dan comen die verckens diet al doorlopen
ende eeten ons appelen met grooten hopen
die ons kinderkens wel eeten souwen.

DEUCHDLIJCK BETROUWEN

Sijt verduldich Goet Ront.

GOET RONT

Jae Deuchdlijck Betrouwen,
ist dat goet om lijden.

DEUCHDLIJCK BETROUWEN

Ghij sult genoch behouwen.
Troost u an Godts redene.

*

63 Hs. hij - 65 Hs. appelboom - 67 Hs. onqual.

64 *onzedelijck*: onbetamelijk.

66 *tuijn*: schutting.

72 *ist dat goet om lijden*: aangenomen dat het goed is om geduld te hebben?

73 *redene*: woorden.

*

GOET RONT

Troost op, troost nedere!

- 75 Daer mee en crijch ick mijn appelen niet wedere
dat sij mij steelen met grooter sommen.
Daer was* lestent* een trawant op geclommen
en had sijn maele vol appelen gesteecken.
Met dat hijder op sadt quam ick gestreecken
80 ten angangen, ende als hij mijns werde gewaere
so vil hij vanden boom van vaere
en sijn wijff riep deerlijck door dese noot,
als die beschaemde: mijn man is doot.
Doen liep ick wech en was oock beschaempt
en liet hem dappelen. Al ben ick vergraempt,
85 ist wonder? Tis al ongeluck
dat ons ancompt.

DEUCHDLIJCK BETROUWEN

Leeft sonder druck
[ende volherdt] in pacientie als van desen.

GOET RONT

Eij appelboom, eij appelboom.

DEUCHDLIJCK BETROUWEN

- Wilt danckbaer wesen
den Heere almachtich int eeuwich leven.
90 Verliessdij een appel, hij salder u weer thien geven.
Hebt* goet gelove.

GOET RONT

Thien appelen voor eenen?

- * 76 Hs. wast lastent - 91 Hs. Het.
73 *Troost op, troost nedere*: Troost hier, troost daar.
75 *sommen*: hoeveelheid.
76 *lestent*: onlangs; *trawant*: schurk.
77 *maele*: (reis)tas.
78 *quam ick gestreecken*: kwam ik aangestoven.
79 *ten angangen*: om hem te lijf te gaan.
80 *vaere*: vrees, schrik.
82 *beschaemde*: benauwde, verlegene.
87 *als van desen*: moet men lezen (in verband met vs. 93) *in (of van) al desen?*

*

DEUCHDLIJCK BETROUWEN
Jae Goet Rondt.

GOET RONT
Woude Godt die verlenen,
ick soude pacient [sijn] in allen saecken.

DEUCHDLIJCK BETROUWEN
+ Jae hij, certeynlijck, off wijt so maecken
95 dat onsen appelboom schoon int behaegen
winter en somer mochte* vruchten draegen,
wadt souder aff seggen?

+121r.

GOET RONT
Dat waer een vreucht
mochtet alsoo geschien.

DEUCHDLIJCK BETROUWEN
U selven verheucht!
Ghij sulter off winter en somer appelen eeten.

GOET RONT
100 Winter en somer?

DEUCHDLIJCK BETROUWEN
Ja, ick wils mijn vermeten.
Die Godt betrouwt, hij ons is gejonstich
ende ock almachtich.

GOET RONT
Is hij so constich
dat hij winters en somers doet appelen wasschen,
so is hij seer abile.

*
96 Hs. mochten.
94 *off wijt so maecken*: als we het eens zo konden bewerkstelligen.
95 *schoon int behaegen*: door zijn schoonheid behagelijk.
97 *wadt souder aff seggen?*: wat zou je er van zeggen?
100 *ick wils mijn vermeten*: dat wil ik beweren.
101 *gejonstich*: goedgunstig.
102 *constich*: kundig, knap.
104 *abile*: knap.

*

DEUCHDLIJCK BETROUWEN

Hij soude veel meer bij een passen.

- 105 Hij soude van twee wanten van cleender waerden
wel maecken twee jonckers* rijende te paerden,
ende van een melcktest gescheurt van buijten
een joffer te waegen met lange tuijten,
110 ende dat appeltaertgens soude regenen
al daer wij gaen souwen.

GOET RONT

Godt moet mij segenen!

Is Godt al machtich sulcken dinck te doen
so sal hij winter en somer eeven groen
met sijnder gratien den appelboom houwen.

DEUCHDLIJCK BETROUWEN

Dat is waerachtich.

GOET RONT

Deuchdelijck Betrouwen,

- 115 ghij maeckt mij recht verheucht van geeste.

DEUCHDLIJCK BETROUWEN

Hoort Goet Ront, dit is noch tmeeste.

Daermen van Gode vermaent uuijt deuchden,
daer is hij selve.

GOET RONT

Noijt meerder vreuchden!

- 120 En off [wij] vermaenden van Godt sinlijck
zou hij bij ons comen?

DEUCHDLIJCK BETROUWEN

Jae hij also minlijck
als die vader bij sijnen kinderen doet.

- * 106 Hs. rjonckers.
108 *tuijten*: vlechten.
109 *dat*: dat het.
116 *tmeeste*: het belangrijkste.
117 *van Gode vermaent*: naar God verlangt, Gods naam met verlangen noemt.
119 En als wij naar God verlangden in zijn tastbare, werkelijke gedaante, als wij verlangden dat hij tastbaar, werkelijk werd.

*

GOET RONT

+ Wel moet hij vaeren rasch met der spoet.
Ick wil hier een stoeltgen gaen setten.

+121v.

DEUCHDLIJCK BETROUWEN

So doet, Goet Rondt.

GOET RONT

125 Nu rasch sonder letten,
wilt hem daer een cussen in leggen.

DEUCHDLIJCK BETROUWEN

Godt en geert geen cussen.

GOET RONT

Neen, laet u seggen,
leght hem een cussen een voor al.
Sou Godt sonder cussen sitten? Neen, hij en sal,
hij is waerdich dat hij geeert // is.

DEUCHDLIJCK BETROUWEN

130 Hij is daer alle salicheijt vermeert // is
ende daer menschen en beesten bij leven.
Men mach hem wel minnen.

GOET RONT

Wilt hij slechts appelen geven,
ick sal hem lieff hebben over zeere.

ONS HEER GODT

Wel wadt begeeren de kinderen?

GOET RONT

135 Wellecom lieve Heere,
ghij sijt doch aller eeren waerdich.

* 122 *vaeren*: komen.
126 *geert*: begeert.
127 *een voor al*: beslist.
133 *over zeere*: in zeer bijzondere mate.

*

DEUCHDLIJCK BETROUWEN
O Godt genaedich.

GOET RONT
Ghij en sijt niet hoovaerdich,
ghij sijt minsaem also men siet.

DEUCHDLIJCK BETROUWEN
Ghij en schaempt u der armen lieden niet,
die dickwils lijden druck en pijn.

GOET RONT
140 Dat gelooff ick wel, hij plach oock arm te sijnne.
Te beter kent hij der armen lieden staet.

DEUCHDLIJCK BETROUWEN
O goedertieren Godt.

GOET RONT
O toeverlaet,
wij roepen op uwe genadicheijt.

DEUCHDLIJCK BETROUWEN
Aensiet ons mensche[n] sonder versmaedicheijt.

GOET RONT
145 Wij bidden u om een bede met gebogen knien.

GODT
+ Bidt dat ghij wilt, het sal u geschien.

+122r.

GOET RONT
Loff Heer almachtich van uwer gracijen.
So bid ick u nu minlijck tot deser spacijen
150 dat ick bij uwer genaden ontfaen // mach
dat mijnen appelboom schoon staen // mach
winters en somers met appelen geladen,

* 143 we doen een beroep op uw genade.
148 *tot deser spacijen*: op dit ogenblik.

*

ende wijc dat op compt en climt tot mijnder schaeden
dat hij opten appelboom blijven sitten // sal
tot mijn selffs seggen.

GODT

155 Ick consenteert sonder listen // al
door u deuchdlijck betrouwen, dus zijt blijc.

DEUCHDLIJCK BETROUWEN

Loff Heer der graciën.

GOET RONT

Noijt meerder melodije.
Nu naeckts ons alle geluck en zegen.

DEUCHDLIJCK BETROUWEN

Waer is Ons Heer?

GOET RONT

Hij is van de wegen
sonder oorloff, men vanttet noijt beschreven.

DEUCHDLIJCK BETROUWEN

160 Dats quaelijck bedreven.
Had hem toch eens te drincken gegeven,
den Heer almachtich, uijten vollen bekere.

GOET RONT

Jae dats waer, seeckere.
Hij hadde so goeden bueraensicht, ick belijc.
165 Maer wij sullent verbeteren tot op een ander tijc,
dat nu versuijmt is.

DEUCHDLIJCK BETROUWEN

Dat moet oock wesen.

* 154 *tot mijn selffs seggen*: todat ik zelf zeg (dat hij er af mag).
156 *melodije*: vreugde.
159 *vant*: vond.
164 *so goeden bueraensicht*: zo'n vriendelijc gezicht (het gezicht van een goede buurman?).

*

GOET RONT

Laetse nu comen die dappelen lesen
 van mijnen boom. Al swijch ick stille,
 sij en sullender niet aff coomen tot haeren wille
 170 al consten sij noch so schoone practijcke.

DEUCHDLIJCK BETROUWEN

Tis also onse.

GOET RONT

Wij sijn eeuwelijck rijcke.
 Gaen wij eeten en drinken, solaes vueren seeren!
 Tis geneuchgelijck solacelijck te bancketeeren.

DONVERSADIGE [als een marsman met een marsche om den hals]

Aij mij, hoe moede ben ick van slaven.
 175 Tis grooten arbeijt achter lande te draven.
 + Ick hadde liever te laven* // mijn stort // gadt.
 Onder weech heb ick menigen hort // gehadt.
 Hij is* gecort // wadt //. Aen mij noijt meer leets,
 so gae ick geladen. Wadt sweet ick al sweets!
 180 Dese marse weecht medallen swaer.
 Wadt, ou wadt schoonder appelen staen // daer!
 Ick wil mij pijnen opten boom te* gaen //
 en eeten van dappelen om den dorst te verslaen.
 Daar stel ick mijn marse, ick wil terstont
 185 opten boom, mij[n] buijcxken eeten al ront,
 want dese appelen, wed ick, wel smaecken.

+122v.

GOET RONT

So, ghij en sult niet aff geraecken
 off ghij en sult mijn appelkens wel betaelen.

* 176 Hs. lavene - 178 Hs. isl - 182 Hs. ten.
 167 *lesen*: plukken.
 172 *solaes vueren*: ons vermaken.
 173 *solacelijck*: aangenaam.
 176 *stortgadt*: strot.
 177 *hort*: stoot, opduvel.
 178 *Hij is gecort wadt*: mijn strot is enigszins te kort gedaan, hij heeft niet gekregen wat hem toekwam?
 180 *medallen*: bijzonder.
 182 *mij pijnen*: moeite doen.

*

DEUCHDLIJCK BETROUWEN

Men sal hem leeren appelkens haelen.

190 Laeten wij eeten van onsen gewasse.

GOET RONT

Den baes is inden casse!

Hier neemick zijnen maers voor mijn schaede.

DONVERSADIGE

Wadt lekkerder appelen! Heer God, genaede!

ick slocke dat mij die tanden croocken.

195 Daer heefter wel vijftich den hals gebroocken
vanden appelen. Mijn buijck die rommelt.

Ick heb oock mijn boesem vol gestommelt.

Tis best dat ick nu mijnen bijser gae steecken.

Ontbeijt, ick en mach niet aff, wat mach mijn gebreecken?

200 Hoe sidt ick dus, noch noijt so verlagelt.

Wat, ben ick aen desen boom genagelt?

Mijn dunckt ja ick! ick blijff hier voort van gelt.

GOET RONT

Is hij nu niet wel bestelt?

Ick wets, hij sal een ander liedeken singen,

205 eer hij van mijnen boom sal springen.

ONGEREET LEVEN [een jongelinck]

Ou Jonge Lustighe.

*

191 *casse*: gevangenis (vgl. hij zit in de kast).194 *croocken*: breken.197 *boesem*: de door de plooiën van het opperkleed gevormde zak op de borst; *vol gestommelt*:
vol gestopt.198 *mijnen bijser gae steecken*: mijn biezen ga pakken. Vgl. op den bijs steken: driftig aan
't loopen gaan gelijk een koe die de bremzen hoort ronken, snel vluchten, aan 't bijzen gaan
(De Bo).199 *Ontbeijt*: uitroep van verwondering.200 *verlagelt*: gefopt, beetgenomen? Vgl. verlagen: vernederen, of verlagen: foppen, verleiden
(Joos).202 *ick blijff hier voort van gelt*: ik raak hier mijn geld kwijt?203 *wel bestelt*: mooi behandeld (ironisch).

*

JONGE LUSTIGE [*een joffrouw*]
Ou Ongereet Leven.

ONGEREET LEVEN
Ou siet, wadt schoonder appelen staen daer!

JONGE LUSTIGE
Heer God, wie mocht ons appelen geven?

ONGEREET LEVEN
Ou Jonge Lustige.

JONGE LUSTIGE
Jae Ongereet Leven.

ONGEREET LEVEN
210 Noijt schoonder appelen.

JONGE LUSTIGE
+ Mijn hert moet sneven
van luste der schoonder appelen voor waer.

+123r.

ONGEREET LEVEN
Ou Jonge Lustige.

JONGE LUSTIGE
Jae Ongereet Leven.

ONGEREET LEVEN
Ou siet toch wadt schoonder appelen staen daer.

JONGE LUSTIGE
Wij moeten daer aff hebben.

ONGEREET LEVEN
Dat toocht hem claer.
215 Wij moeten van dees appelen eeten.

* 214 *Dat toocht hem claer*: dat is (letterl. toont zich) duidelijk.

*

JONGE LUSTIGE

Ou siet, daer is een marsman op geseten.
Hij slockt al waer hij uutten velle.

ONGEREET LEVEN

Ou marsman, ou.

JONGE LUSTIGE

Wadt ou, dats een geselle.
Suldij d'appelen op eeten tot inden top?

ONGEREET LEVEN

220 Deijlt ons oock wadt.

ONVERSADIGE

Climpt op, climpt op,
ende eet appelen sonder quellagie.*

ONGEREET LEVEN

Siet daer mijnen tabbaert.

JONGE LUSTIGE

Siet daer mijn faelgie.
Ick moet appelen eeten, dats verloren.

ONGEREET LEVEN

Climpt op de ledere.

JONGE LUSTIGE

225 Neen, climpt ghij vooren,
ick sal u wel volgen opten voet.

ONGEREET LEVEN

Wadt lekkerder appelen!

* 221 Hs. sonder quellagie ende eet appelen halve. - sonder quellagie is er later bijgeschreven.

217 *al waer hij uutten velle*: alsof hem het vel was afgestroopt, alsof men hem alles had ontnomen.

222 *faelgie*: mantel.

223 *dats verloren*: daar is niets aan te doen.

*

JONGE LUSTIGE

Sij sijn seer soet,
beter dan soeteneven oft niuschirlingen.

ONGEREET LEVEN

Ja, oft claptaertgens oft pippingen.
Ick en proeffde* mijn dagen noijt beter sap.

JONGE LUSTIGE

230 Slock in, slock in!

ONGEREET LEVEN

Hout uwen clap!
Tis mijnder herten een medecijne.

GOET RONT

Slockt vast, den tabbart is mijnne,
en die falgie* blijft voort gelach.

ONGEREET LEVEN

+ Eet vromelijck, lieff.

+123v.

JONGE LUSTIGE

235 Ick en mach,
mij dunckt dat mij den pen[s]sack schoort.

GOET RONT

Ontbeijt gesellen, ist goet al verbeurt
dat ghij mijn appelen aldus schent?

DEUCHDLIJCK BETROUWEN

Aij appeldieven!

* 229 Hs. proeffse - 233 Hs. falijgie.
227 *soeteneven*: witte zoete jopen, een appelsoort; *Kiliaen*: soet-nefkens. Vgl. J.H. Knoop, *Pomologia* (1758), blz. 80. *niuschirlingen*: klaarblijkelijk een soort appels, evenals claptaertgens (r. 228). Zijn soeteneven en niuschirlingen misschien zinspelingen op de omgang met jongens?
228 *pippingen*: naam van verschillende soorten appels.
230 *Hout uwen clap*: Houd je mond (vgl. houd je klep dicht).
234 *vromelijck*: flink; *Ick en mach*: ik kan niet meer.
235 *schoort*: scheurt.
236 *Ontbeijt*: Hela!

*

GOET RONT

Ghij sijt hier qualijck belent,
het sal u noch berouwen hier naer.

JONGE LUSTIGE

240 Eijlaci, wacharmen! die man is daer
die desen appelboom toebehoort.
Laat ons wech loopen.

ONGEREET LEVEN

Ick en can niet voort.
Ick moet betovert sijn, vaet mij[n] orconden.

JONGE LUSTIGE

245 Al waer ick aen desen boom gebonden,
so stae ick, ick en can mij niet verroeren.

ONGEREET LEVEN

Wij moeten daer blijven.

JONGE LUSTIGE

Noijt quaeder cueren!
Wij blijven gevangen binnen den stricke.

ONVERSADIGE

Mij waer leet voer hij beter dan icke.
Ick en can huppelen noch gestooten.

ONGEREET LEVEN

250 Wij sijn al met eenen sope overgooten.
Hij en weetet dan diet hier thans prooft // snel.

ONVERSADIGE

Dats waer, ick gelooft // wel.

- * 243 *vaet mijn orconden*: hoor wat ik zeg.
244 *al waer ick*: als was ik.
246 *Noijt quaeder cueren*: nooit verkeerden we in groter gevaar.
248 *voer hij beter*: verging het hem beter.
249 *gestooten*: (mij) met mijn armen bewegen.
251 Alleen wie het zelf ondervindt, weet het.

Bereijt u, Goet Ront, ghij moet sterven (vs. 267)

*

Ick en darff niet vragen, want ick gevoelt // wel.

Maer niet te min, gemenen rou coelt // wel.

255 Wij sijnder inne, wij moeten der deure.

Nae voorspoet compt dikwils een* quae* aventure.

GOET RONT

Aij mij, wadt sieckten! Heer Godt genade!

Mijn leden faelgeren, mijn hert dat beeft.

Den wellust verkeert nu heel int quade.

260 A[ij] mij, wadt sieckten! Heer Godt genade!

Ick bin pladts tonder en tenden rade

als mij den moet mijnder jeucht begeeft.

Aij mij, wadt sieckten! Heer Godt genade!

Mijn leden faelgeren, mijn hert dat beeft.

265 Tlichaem verflaut dat nu leeft.

Tsal, ducht ick, van deser sieckten bederven.

+ DE DOOT

Bereijt u, Goet Ront, ghij moet sterven.

+124r.

GOET RONT

Sterven, eijlacij, noijt sulcken dangier.

DOOT

Jae sterven, want uwen tijt is hier.

270 Haest u ende vreest u voor den slach.

GOET RONT

Ontbeijt noch, lieff Doot.

*

256 Hs. en nae.

253 *darff*: behoef.

254 *gemenen rou coelt wel*: gedeelde smart is halve smart. Zie aant.

257 *wadt sieckten*: welke ziekten (overvallen me).

258 *faelgeren*: weigeren dienst.

259 *wellust*: vreugde, levenslust.

261 *pladts*: volkomen; *tonder*: ondersteboven.

266 *bederven*: te gronde gaan, om het leven komen.

268 *dangier*: gevaar.

271 *Ontbeijt noch*: heb nog wat geduld, wacht nog wat; *ick en mach*: ik kan niet.

*

DOOT

Neen, ick en mach.
Ghij [sult] op daerde u schult betaelen.

GOET RONT

275 Om Gods wil, wilt mij doch eerst haelen*
een appel, tis hertelijck mijn begeeren,
op mijnen appelboom.

DOOT

Ghij moet mij deeren,
dus sal ick u gaen haelen den appel blijelijck.

GOET RONT

Ick storve anders met quader herten vrijelijck.
Gaet darwaerts met haesten, wilt u versnellen.

DOOT

280 Ick most oock appelen eeten met die gesellen.
Weest onvertsaecht, het is nu noot.

ONVERSADIGE

Wel wie compt daer?

JONGE LUSTIGE

Lacen, tis de Doot!
Die cracht Godes wil ons allen beschermen*.

ONGEREET LEVEN

Ick sterff van vaeren, eijlacen wachermen,
ick wildick saete int gadt van Trismaroen.

JONGE LUSTIGE

285 Wadt nu ten raede?

* 273 Hs. haerlen - 282 Hs. berschermen.
275 *Ghij moet mij deeren*: ik moet medelijden met u hebben.
277 *vrijelijck*: werkelijk.
278 *wilt u versnellen*: wil spoed maken.
280 *noot*: nodig.
281 *Lacen*: laci, helaas.
282 *wil*: moge.
284 *int gaut van Trismaroen*: Zie aant.; *gaat*: hol?

*

ONGEREET LEVEN

Ick en weet wadt doen.
Mijn hert crimpt gelijck een slecke.

JONGE LUSTIGE

Mijnen pols slaet mij inden necke,
dat mij van pijnen die ogen staeren.

DOOT

290 Ick heb eenen appel, nu wil ick verhaeren
tot den sulcken dier mij bevel aff gaff.
Ontbeijt, wadt sal dit sijn? ick en can niet aff.
Ick ben bedrogen, dit machmen wel schrijven.

GOET RONT

Ghevangen visch, goet vis, ghij moeder blijven.
Ten baet niet dat ghij veel sprinckt oft hapert.

DOOT

295 Noij[t] sulck bedroch!

GOET RONT

Tis verloren getapert.
Ghij moet mij nu subjeckt wesen.

DEUCHDLIJCK BETROUWEN

+ Ghij blijfter, appeldieff.

+124v.

GOET RONT

Ick ben al genesen
dat ick der doot dus ben ontgaen.

*

289 *verhaeren*: (terug)gaan.

291 *Ontbeijt*: hé.

293 *Ghevangen visch, goet vis*: klaarblijkelijk een spreekwoord, dat ik echter nergens aangetroffen heb.

294 *hapert*: drukte maakt, ruzie zoekt? Vgl. haperen: kibbelen, twisten (o.a. nog bij Bontekoe). Of moet men denken aan het Zeeuwse haperen: waggelen, wankelen (o.a. bij Cats; vgl. WNT V, 2137, 2138)?

295 *getapert*: gesparteld.

*

DOOT

Laet mij toch aff!

DEUCHDLIJCK BETROUWEN

Neen, dats gedaen,
300 ghij en sult noch ons claerlijck niet ontspringen.

GOET RONT

Ghij en sult niemant ter doot meer bringen.
Wij sullen eeuwelijck leven voortan.

DOOT

Laet mij aff om Goods wille!

GOET RONT

Neen, ick en can.
Blijft daer opten boom, ghij zijter wel.
305 Wij willen gaen maecken jolijt en spel.

DIE DUVEL

Borra, waer mach die doot // sijn?
Na haer moet mijn verlangen groot // sijn.
Mach sij vander alven op gesopen // sijn,
off in een muijsenhol gecropen // sijn,
310 datter geen menschen ter werrelt en sterven?
Luijcefer* sal van toorne bederven
blindt volck, levende in allen hoecken.
Dus wil ick die doot al omme gaen soecken.
Waer sal ickse vinden, help Luijcefers sweet!
315 Ick doorkijck all omme verre ende breet
al dat hier staet als Modecex* droom.

*

311 Hs. Luijcerfer - 316 Hs. Modeces.

306 *Borra*: Br. De gewone kreet waarmee de duivel op het middeleeuwse toneel begint te spreken.311 *bederven*: te gronde richten.312 *blindt volck*: de dwaze, domme mensen?314 *help Luijcefers sweet!*: bastaardvloek; vgl. bij gans (Gods) sweet!315 *verre ende breet*: in de breedte en in de verte.316 *Modecex droom*: de duivel doelt hier op het Keltische verhaal van Madocs droom. Zie aant.

Borra, waer mach die doot sijn? (vs. 306)

*

Ontbeijt, wadt sie ick inden appelboom?
 Het is die Doot, dat merck ick claer.
 Ou Doot, wadt duijvel maecktij daer?
 320 Wildij gaen leeren fruijtieren?

DOOT

Laet mij met vreden.

DUYVEL

Suldijt dus bestieren
 om die menschen ontlijvich te maecken?

DOOT

Ick en sie vanden boom niet te geraecken.

DUYVEL

325 Ick sal u wel affhaelen, ick weet die treecken,
 en al dier op sitten sal ick den hals breecken.

DOOT

Dat en mach niet wesen, vermaeledijt geest.

ONVERSADIGE

Noijt so verschrickt!

ONGEREET LEVEN

Noijt so bevreest!
 Wij moeten sterven door dat dangier.

JONGE LUSTIGE

+ O God, vertroost ons.

+125r.

ONVERSADIGE

Eijlacij, die vijant is hier.
 330 Ick sal bij na mijns sinnen gemissen.

*

317 *Ontbeijt*: hé.
 319 *maecktij*: doe je.
 320 *fruijtieren*: de fruitteelt beoefenen.
 324 *treecken*: listen, trucjes.
 328 *dangier*: gevaar.
 329 *die vijant*: de duivel.

*

ONGEREET LEVEN

Veni Creator.

JONGE LUSTIGE

Ick sal mij bepissen
van vare die mij die leden doorbluwelt.

ONVERSADIGE

Mijn hert beswijckt mij.

ONGEREET LEVEN

Noijt so vergruwelt!
Ave, credo, salus, mach ick wel callen.
335 Mijn hert sal mij inden brouck ontvallen.
Noijt en geschiedde mij meer ongevals.

DUVEL

Haer doot hangt hier aen mijnen hals.
Ick sal u aff draegen, wient is lieff off leet.
Wadt sal dit worden? helpe Modecax sweet!
340 Ick en can verhuppelen noch verharen
van desen boom.

DOOT

Ick heb oock so gevaeren,
helsche vijant. Ten baet cracht noch viertuijt.

GOET RONT

Ou Deuchdlijck Betrouwen.

- * 331 *Veni Creator*: bij wijze van bezweringsformule spreekt O.L. de beginwoorden van het Veni, Creator Spiritus, de hymne ter ere van de Heilige Geest.
332 *vare*: vrees; *doorbluwelt*: teistert; frequentatief van bluwen, blouwen: slaan; vgl. blouwelen: hennep braken.
333 *vergruwelt*: gerild van angst.
334 *Ave, credo, salus*: opnieuw spreekt O.L. de beginwoorden van enkele Latijnse kerkgezangen uit als bezweringsformule. Met salus bedoelt hij salvus; weliswaar is er geen enkel Latijns kerkgezag dat met Salvus aanvangt, maar O.L. zal aan het Salve Regina, de avondhymne ter ere van Maria, gedacht hebben; vgl. Ave! salus! credo int heijlich cruijs! (Een batement vanden katmaecker, ed. F.A. Stoett, Drie kluchten uit de zestiende eeuw, vs. 493 en aant.; *callen*: zeggen.
335 In Limburg zegt (zei?) men: het hart zinkt hem in de broek, in Antwerpen: - in de onderbroek. Vgl. Stoett, *Nederl. spreekwoorden*, no. 799.
337 *hangt aen mijnen hals*: hangt van mij af.
340 *verhuppelen*: weghuppelen; *verharen*: (weg)gaan.
342 *cracht noch viertuijt*: lichaams- noch geestkracht.

*

DEUCHDLIJCK BETROUWEN

Jae Goet Ront?

GOED RONT

Kijckt uuijt, kijckt uuijt,
daer is noch een radt boven den valle.

DEUCHDLIJCK BETROUWEN

345 Ist wadt proffijtljckx?

GOET RONT

Jaet meed alle,
tis den vijant, compt, ghij en saecht noijt sulck abuijs.

DEUCHDLIJCK BETROUWEN

Ick vervare mij, lacen.

GOET RONT

Maeckt dan een cruijs
voor u, so en mach u niet misschien.

DEUCHDLIJCK BETROUWEN

Helsch geest, wadt mach dit bedien?

350 Wadt hebdijs op onssen boom verloren
dat ghij er dort op comen?**DUYVEL**

Eij, wilt u niet stooren,
heer waert, laet mij gaen henen schadden.

DOOT

Laet mij doch aff om Gods willen.

GOET RONT

Neen, dat zijn cladden.
Ghij Doot, hoe* lange suldijs mij spaeren
op daerde levende?

355

- *
354 Hs. hoet.
345 *meed alle*: inderdaad.
346 *abuijs*: vreemde, zonderlinge zaak.
347 *Ick vervare mij*: ik word bang.
348 *misschien*: overkomen, gebeuren.
351 *dort*: durft.
352 *gaen henen schadden*: vlug heengaan.
353 *cladden*: praatjes?

*

DOOT

+ Vrient, XL jaeren
 moechdij leven noch vrij onbevreesst,
 wildij mij afflaeten.

+125v.

GOET RONT

Ende ghij, vermalendijst geest,
 tot wadt saecken wildij u verweren?

DUYVEL

Ick en sal u niet meer tot sonden tempteren*.
 360 Laet mij vervlieden te mijndre straeten.

GOET RONT

En ghij maersman?

ONVERSADIGE

Ick wil u geernne laeten
 mijn maersse, lost [ghij] mij uuijt de travaelge.

ONGEREET LEVEN

Ende ick mijnen tabbaert.

JONGE LUSTIGE

Ende ick mijn faelge.
 Lieff heer waert, wilt mij oorloff geven.
 365 Ick ben halff doot.

ONGEREET LEVEN

Mijn leden beven.
 Ick en was noijt in so groot verdriet.

ALLEGAER GELIJK

Laet ons aff, lieve vrient!

* 359 Hs. tecpteren? Wat tussen te en teren staat is niet duidelijk.
 358 op welke voorwaarden wilt gij u vrijkopen? (eigenl. verdedigen, zodat ge vrij komt).
 360 *vervlieden*: wegvlieden; *te mijndre straeten*: mijns weegs.
 362 *travaelge*: narigheid.
 366 *verdriet*: ongelukkige situatie.

Danck hebt heer waert! Borra, hach, hach, ha, ick steecke mij deure (vs. 373-374)

*

GOET RONT

Off ick u aff liet,
soudij u beloften wel houwen
die ghij belooft hebt?

ALLE GADER

Jae wij, trouwen.

ONVERSADIGE

370 Lieve heer waert wilt ons in genaed ontfaen.

GOET RONT

Ick geve u oorloff, ghij wel moocht gaen
tot allen plaetsen daer ghij begaert,
maer quijt u belofte.

DUYVEL

Danck hebt heer waert!
Borra, hach, hach, ha, ick steecke mij deure.

DOOT

375 Ick danck Gode der aventeure
dat ick vanden boom dus ben geraeckt.

JONGE LUSTIGE

Al ist dat ick verschrickt ben en missmaeckt,
ick belooffs mij dat ick behouwen hebbe tleven.
Maer immers isser mijn faelge gebleven.

380 Ramp heb den appelboom!

ONGEREET LEVEN

⁺ Amen in trouwen.
Hij heeft mijnen tabbaert behouwen
voort lucrjgelt, twelck ick mij wel beclagen mach.

+126r.

*

367 *Off*: als.

369 *trouwen*: op ons erewoord.

374 *Borra, hach, hach, ha*: een uitbreiding van de in vs. 306 voorkomende duivelkreet; *ick steecke mij deure*: ik ga er vandoor.

375 *aventeure*: geluk.

377 *missmaeckt*: gehavend.

378 *ick belooffs mij*: ik ben blij.

379 *immers*: met dat al.

382 *lucrjgelt*: klaarblijkelijk losgeld. Zit hierin het lat. *lucrum*: winst, voordeel, profijt?

*

ONVERSADIGE

Mijn maersse blijft oock voort gelach.

JONGE LUSTIGE

385 Die onredelijcke leven nacht en dach,
sijn wercken comen tot quaden loon.

ONGEREET LEVEN

Al schijnt somtijts int beginsel schoon,
het strijckt wel naemaels sijnen staert.

ONVERSADIGE

Het blijck[t] bij ons lijen, wij sijnt wel waert.
Tis een exempel aen ons om kinnen.

JONGE LUSTIGE

390 Die op die bomen plegen te climmen
en tfruijt noch stelen bij dagen bij nachten,
voeren sij so dus, zij soudent hem wel wachten.
Maer tmijn is mij ten minsten leet.

ONVERSADIGE

Gemeen rou coelt wel.

ONGEREET LEVEN

395 Nu* sijt gevreet,
daer mede so laeten wijt heenen gaen.

JONGE LUSTIGE

Nemet toch danckelijck die de redene heb[t] verstaen.
Vaet doch ons meni[n]ge wel voor de const
uijt ons Corenbloemkens.

*

394 Hs. Ny.

384 *onredelijcke*: dwaas, onverstandig.

386 *int beginsel*: in het begin, aanvankelijk.

387 het trekt later toch aan het kortste eind.

388 *wij sijnt wel waert*: we hebben het wel verdiend.

389 *aen ons om kinnen*: dat men aan ons kan kennen.

392 *so dus*: misschien is een van beide woorden door de afschrijver ingevoegd; in elk geval kan men er een missen.

393 maar wat mij is overkomen berouwt mij althans.

394 *Gemeen rou coelt wel*: gedeelde smart is halve smart. Ook in vs. 254; *gevreet*: tevreden.

396 *danckelijck*: in dank.

397 *Vaet*: begrijpt.

*

ONGEREET LEVEN

So spruijt de jonst
die wij u allen hier bewijsen.

JONGE LUSTIGE

400 Cleen is ons macht.

ONGEREET LEVEN

Al dat wij prijsen
is met geneuchten sonder discordatie.

ONVERSADIGE

Neempt danckelijck.

JONGE LUSTIGE

Godes eeuwige gratije
wil u allen, groot met den cleenen,
salicheijt en gesontheijt ende deuchtsaemheijt verleenen.

FYNIS

Het spel is lang in dicht 515 reg.
Par Trou Moet Blycken.

* 398 *jonst*: gunst.
401 *discordatie*: tweedracht, onenigheid.

Aantekeningen

Vs. 23. Wuijtken (ook in vs. 25 en 31) is tot dusver alleen voor Zeeland opgetekend in de betekenis lammetje. De Verenaar Valerius gebruikt het in zijn bijdrage aan de Zeeusche Nachtegael (Middelburgh, 1623), III, blz. 60: weutjen (: fleutjen) en A. Verschuur, Klankleer van het Noord-Bevelandsch (Amsterdam, 1902), blz. 9 (wùite), tekende het woord nog op voor het begin van deze eeuw. Het Woordenboek der Zeeuwse dialecten (1964) van Ha. C.M. Ghijsen kent voor het tegenwoordige Zeeuws alleen de samenstelling potwuite voor een lam dat met de fles wordt grootgebracht. Wuijtken is het verkleinwoord van de mansvoornaam Wouter; vgl. J.W. Muller, Een en ander over den Nieuwnederlandschen tweeklank oi of ou('ui') (Tijdschr. voor Nederl. taal- en letterk., 40 (1921), blz. 165-175: Wuit(en)).

Vs. 30. Aelken, vleivorm van Alijt, komt in de laatstgenoemde vorm ook elders in het Middelnederlands als roepnaam voor de gans voor, zo in een 15de-eeuws gedicht (Tijdschr., t.a.p., 9 (1890), blz. 183-184). In de Nedersaksische Reinke Vos heet de gans Alheit. Deze naam werd ook aan een snapachtige vrouw gegeven, met wier gepraat men dus het gesnater der ganzen vergeleek. Vgl. D.Th. Enklaar, Uit Uilenspiegel's kring (Assen, 1940), blz. 102-106: Alijt de Gans.

Vs. 42. Metken, verkleinwoord van Mette, is een afleiding van Mechteld, Machteld. Mette komt nog altijd in verscheidene streken in het Nederlandse taalgebied als naam van de geit voor. Het mekkerend geluid van het dier zal aan deze naam wel niet vreemd zijn. In de Middelnederduitse Reineke de Vos heet de geit Metke. Vgl. Kurt Rein, Die Bedeutung von Tierzucht und Affekt für die Haustierbenennung (in: Deutsche Wortforschung in europäischen Bezügen, I (Giessen, 1958), S. 291.

Vs. 44. Dit spreekwoord was klaarblijkelijk ook in het nieuwere Nederlands zeer verbreid. Vgl. God en verleent geen mont, hy en verleender den kost toe (Janus Gruterus, Florilegium ethico-politicum, III (Francofurti, 1612), Proverbia Belgica, p. 148); God schiep noyt mond, of spijs en vondt (J. de Brune, Nieuwe wyn in oude le'er-zacken (Middelburgh, 1636), blz. 14); Die ons de mond gheschapen heeft, Is, die ons oock de spijs gheeft (t.a.p., blz. 152); God schiep noyt mond, Dien hy gheen dranck en spijs zond (t.a.p., blz. 418); God schiep geen mond, of hy schiep 'er een brood toe (C. Tuinman, Nederduitsche spreekwoorden (Middelburg, 1726-1727), I, blz. 223); God scheidt geen mond, of hy scheidt 'er ook brood toe (t.a.p. II, blz. 45); vgl. verder nog: J.F. Willems, Keur van Nederduitsche spreekwoorden en dichterlijke zedelessen (Antwerpen, 1824), afd. I, blz. 17;

G.J. Meijer, *Oude Nederlandsche spreuken en spreekwoorden* (Groningen, 1836), blz. 84; Fr. van Duyse, *Spreekwoorden aen geestelyke zaken ontleend* (Belg. museum, 5 (1841), blz. 204); P.J. Harrebomée, *Spreekwoordenboek der Nederlandsche taal*, I (Utrecht, 1858), blz. 95; II (Utrecht, 1861), blz. 97.

Vs. 254. Ook dit spreekwoord schijnt vrij bekend te zijn geweest. Vgl. *Gemeynen rouw koelt wel* (Janus Gruterus, t.a.p., p. 147); *Ghemeenen rouw die koelt zeer wel* (J. de Brune, t.a.p., blz. 468); P.J. Harrebomée, t.a.p., II, blz. 232; bovendien: *Gemeen rou doet versoeten* (Een batement vanden katmaecker, ed. F.A. Stoett, vs. 563). In vs. 394 komt hetzelfde spreekwoord nog eens voor.

Vs. 284. Trismaroen is een niet van elders bekende duivelsnaam, misschien een contaminatie van Trismegistus en Mascaroen. Trismegistus is een epitheton van Mercurius, die als uitvinder van het (duivelse) dobbelspel werd beschouwd. Romaanse en Germaanse dichters uit de 12de en 13de eeuw hebben deze naam overgedragen op een Saraceense afgod Termagan enz. Vgl. J. Grimm, *Deutsche Mythologie*, I⁴ (Tübingen, 1953), S. 124. Het wagenspel van Mascaroen kennen we uit de *Mariken van Nieuweghen*.

Vs. 316. *Modecax* (ook in vs. 339) is een ook van elders bekende duivelsnaam; vgl. *Des duvels dochter Moedecac* (Reinaert, II, vs. 6653), de felle *Modicac* (*Maerlant, Alexanders geesten*, V, vs. 1217), *Hulp, Modicacx cracht!* (*Vanden heiligen sacramente vander Nyeuwervaert*, vs. 1278), *Hulpe, Modicack* (*Mariken van Nieuweghen*, ed. C. Kruyskamp, vs. 869), *Bi Modicack* (t.a.p., vs. 997). Vgl. over deze naam L.C. Michels, *Mariken van Nieuweghen* (*Tijdschr. voor Taal en Letteren*, 15 (1927), blz. 17) (= L.C. Michels, *Filologische opstellen*, I (Zwolle, 1957), blz. 178), P. Maximilianus, *Aantekeningen bij Mariken van Nieuweghen*. 2. *Modicack, Cacabo en uutgebacken* (*De Nieuwe Taalgids*, 44 (1951), blz. 17-20). Sindsdien heeft Michels er op gewezen dat *Modeces droom* een vervorming is van *Madocs droom*; omdat dit laatste begrip niet meer bekend was, bracht men het woord in verband met de duivelsnaam *Modicack*. Vgl. L.C. Michels, *Nog een getuigenis van Madocs droom* (*De Nieuwe Taalgids*, 45 (1952), blz. 334-335 (= L. Michels, *Filologische opstellen*, I, blz. 21-24).

Over het Keltische verhaal van *Madocs droom*, waarop de duivel doelt en dat alleen bij name bekend is, vgl. Van den Vos *Reinaerde*, kritisch uitgegeven door J.W. Muller² (Leiden, 1939), blz. 74-77. Waarschijnlijk was het het onderwerp van het eveneens verloren gegane gedicht (een bewerking) van de Reinaertdichter Willem 'die Madocke maecte'. Het is de duivel in ons esbatement alsof hij in die vreemde droomwereld vertoefde waarvan *Madocs droom* verhaalt. De alven waarvan in vs. 378 sprake is, brengt L. Peeters in verband met het feestvierende volk van de elvenheuvels (*Sidhe*) in het Keltische verhaal van de zeereis van Connla (8ste eeuw). Vgl. L. Peeters, *Willem's Madoc* (*Leuvense bijdragen*, 48 (1959), blz. 93-107).